

Jordan B. PETERSON

12 pravila za život (*Protuotrov kaosu*)

– Verbum, Split, 2018., 415 str.

Knjiga *12 pravila za život (Protuotrov kaosu)* iznimno je zanimljivo štivo koje otvara nove horizonte i načine promišljanja o svakodnevicu. Sam naslov jasno izražava svrhu ove knjige, a to je ponuditi čitatelju moguća pravila za život koja su na znanstven, stručan i praktičan način iznesena u knjizi te potkrijepljena mnoštvom primjera, kao i autorovim svjedočanstvima.

U *Uvertiri* knjige autor opisuje kako je do nje došlo. Naime Peterson je 2012. godine započeo pisati na mrežnoj stranici *Quora* gdje svatko može postaviti pitanje i svatko može odgovarati. Njegovi odgovori naišli su na vrlo pozitivan odjek među čitateljima. Jedna književna agentica, potaknuta Petersonovim medijskim istupima, nadahnula ga je da napiše knjigu u kojoj bi čitatelji mogli pronaći smjernice za život. Od početne ideje, napisati esej o četrdeset odgovora koje je objavio na *Quori*, autor je došao do dvanaest proširenih odgovora, pravila za život. Završavajući *Uvertiru*, autor piše: »Nadam se da će ova pravila, i eseji koji idu uz njih, pomoći ljudima da shvate ono što već znaju: da duša svakog pojedinca vječno žeda za junaštvom istinskog Bića i da je spremnost za preuzimanjem odgovornosti isto što i odluka za življenjem smisljena života.« (19) Naslov ukazuje, kako i sam autor

tvrdi, kako ljudi trebaju načela reda jer će inače nastupiti kaos. Kaos, inače, u cijeloj knjizi, u odnosu s redom, ima pozitivno značenje ako ga se promatra kao mogućnost nastanka nečega novoga. Ovo je druga knjiga koju je autor objavio (prva je *Maps of Meaning: The Architecture of Belief* – Mape značenja: Arhitektura vjerovanja). Na početku svakoga poglavlja nalazi se crtež koji je povezan sa sadržajem poglavlja. Slijedi kratak prikaz knjige po poglavljima s odabranim citatima:

1. Glavu gore i držite se uspravno

Peterson započinje prvo poglavlje čijnjenicama o ponašanju jastoga te njihovim evolucijskim koracima premještajući potom pozornost i promišljanje prema čovjeku te tako tvrdi: »Svatko tko je iskusio bolnu transformaciju nakon teškog poraza u ljubavi ili karijeri može se donekle poistovjetiti s nekoć pobjedničkim jastogom.« (27) Autor vrlo ozbiljno uzima u obzir zakonitosti prirode i razvoja živih bića, promišljajući o tome tko je uspio preživjeti do danas, prolazeći neprestano kroz proces transformacije, ističući pri tome kako priroda ima drugo ruho za svaku prigodu. »Dio našega mozga koji prati naš položaj u dominacijskoj hijerarhiji iznimno je drevan i fundamentalan. To je glavni kontrolni sustav koji uređuje naše percepcije, vrijednosti, emocije, misli i djelovanja.« (34) Već u prvom pravilu, eseju, autor vrlo jasno ističe praktične mogućnosti primjene pravila te tako ističe važnost navika, ohra-

brujući čitatelja kako promjena može biti prilika, a ne katastrofa. Događaji u prošlosti obilježavaju rast pojedinca, ali nisu stvarnosti koje se ne mogu mijenjati, odnosno čovjek nije rob prošlosti i onoga što se u njegovu životu prije dogodilo. Ako se mogu mijenjati okolnosti, tada se i sam čovjek može mijenjati. Od samoga početka knjige autor se bavi i pitanjem zla u svijetu, problematičnošću zbog toga što pojedini ljudi čine vrlo teška zlodjela. Prihvatiti izazove koje svijet nudi, prema autoru, znači: »Vidjeti zlato u zmajevoj riznici umjesto da se tresete od straha zato što zmaj postoji.« (46) U suočavanju s izazovima svakodnevice Peterson pozitivno vrjednuje žrtvu i uloženi trud.

2. Odnosite se prema sebi kao prema nekome kome ste dužni pomoći

Tim naslovom autor na izričit način ističe kakav bi načelno sam stav mogao pridonijeti osobnom blagostanju, a potom i blagostanju zajednice. I ovdje se provlači tema kaosa i reda te tako Peterson piše: »Kaos je ujedno bezlični potencijal iz kojega Bog, koristeći riječi, stvara na početku vremena, kako vidimo u prvome poglavlju Knjige Postanka. To je isti potencijal iz kojega mi, stvoreni na njegovu sliku, dozivamo u postojanje nove i vječno promjenjive trenutke svojih života.« (55) Kaos i red sveopće su, ali i *uosobljene* stvarnosti, pri čemu je red u simbolizmu predstavljen muškim simbolom, a kaos ženskim. Muškarac i žena, stvoreni na sliku Božju, pozvani

su stvarati red iz kaosa i time nastaviti Božje djelo. »U pozitivnom smislu kaos je mogućnost sama, izvorište ideja, tajanstvena sfera začeca, oblikovanja u utrobi i rađanja.« (60) Osnovna kategorija čovjeka, prema autoru, jest spol: muški i ženski. U dobrom odnosu prema sebi prijatelji koji zauzimaju povlašteno mjesto pomažu u uspostavljanju reda, ali isto tako i ostali ljudi s kojima smo u odnosu, a napose potomci jer su naši umovi duboko socijalni. Odrastanje u odrasla muškarca ili ženu popraćeno je svakako i tamnim situacijama te suočavanjem sa sjenama vlastitoga bića, no upravo tako osoba sazrijeva. Odnos dobra i zla jest vječna tema u koju je tijekom povijesti uloženi golem posao i promišljanje. Zmija je simbolično predstavljena kao ljudski rival a najgora zmija jest psihološka, duhovna, osobna, unutarnja. Svaka osoba pozvana je proći vlastiti put sazrijevanja i ni jedan roditelj ne može zaštititi svoju djecu, nego čini najbolji poklon djetetu kada ga čini sposobnim, a ne zaštićenim. Jedan od temeljnih putova sazrijevanja jest samopoštovanje jer se time održava božanska iskra u svakom čovjeku. Upravo mnogi ljudi nose nesnosno breme odbojnosti prema sebi, samoprijezira, srama i nelagode u vlastitoj koži, dok su drugi svakodnevni heroji u borbi za dobro, istinito i lijepo. Autor pri kraju drugoga pravila navodi sljedeće: »Čovječanstvo općenito, kao i pojedinci koji ga sačinjavaju, zavrjeđuju suosjećanje zbog užasna tereta pod kojima pojedinac istinski posrće« (80);

nadalje: »Morate održati obećanja koja date samome sebi i nagraditi se kako biste si mogli vjerovati i motivirati se« (82), te: »Ne podcjenjujte snagu vizije i usmjerenja.« (82)

3. Sprijateljite se s ljudima koji vam žele najbolje

Peterson naglašava kako je plemenito povezivati se s ljudima koji nam žele dobro i koji nas potiču ići naprijed, a ne nazad. Svakako je zanimljivo promišljanje kako je ponekada pomaganje drugima, kada nije riječ samo o naivnosti, potaknuto taštinom i narcisoidnošću, što potkrjepljuje i različitim citatima (npr. F. M. Dostojevski, *Zapisi iz podzemlja*). Prije nego što drugima želimo pomoći korisno je uvidjeti zašto je pojedina osoba u problemu. »Biti junak podrazumijeva nešto pozitivno, a ne samo odsutnost zla.« (96) Junaštvo se ostvaruje u svakodnevici napose putem dobrih navika jer s druge strane tko je dovoljno dugo održavao loše navike i tratio vrijeme znatno je neostvaren. Završavajući treće pravilo, autor piše: »Ako imate prijatelja čije prijateljstvo ne biste preporučili svojoj sestri, ili ocu, ili sinu, zašto biste sami imali takva prijatelja? (...) Prijateljstvo je obostran sporazum. Niste moralno obvezni podupirati nekoga tko svijet čini gorim mjestom. Upravo suprotno. Trebate odabrati ljude koji žele svijet poboljšati a ne pogoršati... Kada se usudite težiti prema višem, otkriva vam se neprikladnost trenutnoga stanja i obećanje budućeg.« (100-101)

4. Uspoređujte sebe s onim što se vi bili jučer

Peterson poziva čitatelja da cijeni ono što ima, a ne precjenjuje ono što nema, te isto tako da se usudi biti istinit, izraziti samoga sebe i *uriječiti* što bi to opravdalo vlastiti život. Okrenutost sebi i sadašnjosti autor lapidarno ističe: »Budućnost je nalik prošlosti, no postoji ključna razlika. Prošlost je nepromjenjiva, a budućnost može biti bolja... Sadašnjost je uvijek manjkava, ali možda nije toliko važno mjesto s kojega krećete koliko smjer u kojemu se krećete.« (112) Podsjećanje samoga sebe na vlastite vizije i zadatke oplemenjuje ljudsku osobnost, a nagrada za učinjena djela potkrjepljuje čovjeka na putu izgradnje dobrih navika i čvrstih karaktera. U tom smislu i riječi »Ono na što ste usmjereni određuje ono što vidite« (114) dobivaju svoje dublje značenje u čovjekovu životu. Ljudski pogled i percepcija jest složena stvarnost te najčešće velik dio stvarnosti zanemarujemo ili ne vidimo, dok smo samo na jedan manji dio usmjereni i u vlastitom i u društvenom životu. Svijest da osim čovjeka postoji kompleksna, duboka, bogata, nedokučiva stvarnost otvara ga u isto vrijeme prema novim spoznajama i novim mogućnostima, budeći pri tome znatiželju i želju za novim. Na usponu života nužno je također osloboditi se određenih tereta kako bi i uspon bio lakši. Ako se u životu usmjerimo na riječi »Želim da moj život bude bolji našće nam um početi predočivati nove informacije, izvedene iz dosada skrivenog

svijeta, da nam pomogne u našem traganju. Tada možemo iskoristiti te informacije i pokrenuti se, djelovati i poboljšati se... Naravno mora postojati vizija koja je iznad discipline, iznad dogme« (119).

5. Ne dopuštajte svojoj djeci da rade bilo što zbog čega vam se ne će sviđati

Osjetljivost prema vlastitoj djeci jest preduvjet funkcionalnoga roditeljstva, dok takva osjetljivost ne zarobi dijete ili pak roditelja/e. Autor spominje kako u mašti roditelja postoji mitološki savršeno božansko dijete te najčešće svaki roditelj vidi to božanstvo u vlastitom djetetu. U zdravom odgoju djece važnu ulogu ima socijalizacija, odnosno uključivanje djece u izgradnju društva. Socijalizacijom, prilagodbom okolini, djeca napreduju u vlastitom razvoju i životu. Peterson jasno razlučuje da dijete ima dva roditelja, a može imati mnogo prijatelja i tu je granicu potrebno razlikovati i držati je jasnom, radi dobra djece, ali i radi dobra roditelja. U odgoju djece roditelji se susreću s agresivnošću vlastite djece koju je potrebno usmjeravati, a mir je tajna koja se uči, ucjepljuje i teško zarađuje. Zanimljiv je citat koji pisac donosi kada govori o odnosu djece i roditelja, naime: »Starost i podmuklost uvijek mogu pobijediti mladost i vještinu.« (145) Cijelom knjigom provlači se ideja kako je dobra ponašanja, promišljanja, ideje potrebno nagrađivati ako želimo izgrađivati novo društvo. To napose vrijedi kada

se kod djece uspije postići da pojedu, urade, pitaju ono što ne vole ili teško postižu. »Uzimajući u obzir temeljno moralno pitanje nije kako djecu u potpunosti zaštititi od nedaća i neuspjeha tako da nikada ne iskuse strah ili bol, nego kako maskimizirati njihovo učenje tako da uz minimalan ulog mogu steći korisno znanje.« (150) Za postizanje određenih uspjeha ili za ograničavanje određenih ponašanja potrebna su jasna i konkretna pravila koja će biti razumljiva djeci.

6. Prije nego što počnete kritizirati svijet, prvo vlastitu kuću dovedite u savršen red

Autor jasno ističe kako je čovjek biće ovisno o Biću te isto tako da s obzirom na događanja u vlastitom životu može stvarati različite stavove koji mu se događaju. U ovom poglavlju korisno je primijetiti da Peterson opisuje trenutke Aleksandra Solženjicina u zatvoru gdje je »fino nazubljenim češljem misli pomno probrao detalje svoga života. Postavio si je drugo pitanje, i treće. Mogu li sada prestati raditi takve pogreške? Mogu li sada popraviti štetu koju sam nanio prošlim pogreškama? Naučio je gledati i slušati. Pronašao je ljude kojima se divio; koji su bili iskreni usprkos svemu. Rastavio je sama sebe, dio po dio, pustio da u njemu umre ono što je nepotrebno i štetno i potom se uskrisio. Zatim je napisao Arhipelag Gulag, povijest sovjetskoga logorskog sustava. To je snažna, zastrašujuća knjiga, napisana preplavljujućom moralnom snagom go-

le, neuljepšane istine« (172-173). Navedeno djelo Peterson više puta citira u svojoj knjizi i rado se vraća na Solženjicina i njegovu životnu priču pozivajući čitatelja da najprije pročisti svoj život.

7. Težite onome što je smisleno (a ne onome što je probitačno)

Na samom početku ovoga poglavlja pisac ističe dva načela: *žrtvuj sada kako bi dobio kasnije te žrtvovanjem ćemo poboljšati budućnost*. Žrtva ima u tome smislu vrlo pozitivno značenje. Tako će autor napisati: »Oni koji su uspješni odgađaju zadovoljenje. Uspješni se cjenkaju s budućnošću... Možda je čak i vrijeme da žrtvujete ono što najviše volite tako da ispunite svoj potencijal, a ne da ostanete tu gdje jeste i kakvi jeste.« (187) Čitanje pojedinih dijelova knjige bez uvida u cjelinu čini siromašnijim uvid u ovo poglavlje, ali i u cijelo štivo. Kako bi se ostvarilo ono što je smisleno u životu, potrebno je uzeti i dimenziju zla koja je aktivna u našim životima te kojoj autor u više navrata posvećuje svoje promišljanje tražeći smisljeni odgovor. Jasno se ističe kako je najveća tragedija kada osoba drugoj osobi svjesno čini zlo, što se iščitava iz rečenice: »Namjerna ljudska zloća može slomiti duh koji ni najveća tragedija ne bi uzdrmala.« (193) Odgovor zlu jest umanjivanje snage zla i patnje i to snagom blagovanja riječi Božje, čudotvorno umnažajući kruh i ribu. U ovom poglavlju autor donosi duboka i lijepa promišljanja Dostojevskoga iz knjige Braća Karamazovi, no isto tako citira

i Nietzschea. Pred kraj poglavlja autor jasno ističe: »Ako djelujete ispravno, vaši će vam čini omogućiti psihološki integritet, danas, sutra i daleko u budućnost, i pritom ćete biti korisni sebi, svojoj obitelji i široj okolini ... u životu je bolje imati smisao nego ono što želite ... smisao je ono što nastaje, prelijepo i uzvišeno samo od sebe, poput tek nikla pupoljka ruže što se iz ništavila otvara prema sunčevu i Božjem svjetlu.« (215-217)

8. Govorite istinu – ili barem nemojte lagati

Istina nema cijenu te su, prema autoru, različiti načini postojanja u životu ako biramo između lakšega puta i puta istine. Oholost je suprotnost istini, a »laž iskrivljuje strukturu Bića« (231). Kada Peterson govori o laži i istini, tada ističe i važnost *znati reći NE* (228). Svakako je zanimljivo istaknuti riječi autora: »Kada se hrabro upustite u istraživanje i svojevolumeno se suočite s nepoznatim, skupljate informacije i od njih gradite novog, obnovljenog sebe.« (228) Poticajne i duboke rečenice i u ovom poglavlju nižu se jedna za drugom te tako autor ističe: »Kada je potpomognut ljubavlju, ohrabrenjem i postojanošću karaktera, čovjek može biti otporan i izdržljiv do te mjere da se to ne može ni zamisliti. Ali ono što čovjek ne može podnijeti jest potpuno rasulo uzrokovano tragedijom i obmanjivanjem.« (233) Iz različitih religija i vjera autor donosi primjere, pouke, poučne činjenice uvažavajući različitosti. »Govoriti

istinu znači dovoditi u postojanje najprikladniju moguću stvarnost. Istina gradi zdanja koja mogu izdržati tisuće godina. Istina hrani i odijeva siromašne, a narode čini bogatima i sigurnima.« (245)

9. Pretpostavite da osoba koju slušate možda zna nešto što vi ne znate

»Slušati znači obraćati pozornost. Nevjerojatno je što će vam sve ljudi reći ako ih slušate. Ponekada će vam reći čak i što ih muči« (249), već na prvoj stranici ovoga naslova autor ističe važnost i prednost slušanja. Slušanje otvara mogućnost susreta s drugima. I u ovom poglavlju pronalazimo primjere iz autorova života i kliničke prakse. Razumijevati druge slušajući ih znači i sam biti u procesu promjene. Kako bi čovjek preživio i bio integrirani dio društva, potrebno je biti u odnosu s osobama koje su sposobne slušati, koje će drugima dati to znanja da su tu za njih. Slušanje je sposobnost koja također pomaže stvaranju reda u kaosu, a upravo tema reda i kaosa jest jedna središnja tema koja se ponavlja u knjizi. Peterson ovaj naslov završava riječima: »Dakle, slušajte sami sebe i one s kojima razgovarate. Vaša mudrost nije u znaju koje već imate, nego u neprestanoj potrazi za znanjem, a to je najviši oblik mudrosti.« (271)

10. Govorite precizno i jasno

Značajno je primijetiti kako nakon naslova o slušanju slijedi poglavlje o govoru. Nije li to logika za kojom svi

čeznemo? Ponekada pak u knjizi autor piše generalna viđenja koja se ne mogu primjenjivati na sve ljude, no to se ne događa uvijek. Značajno je primijetiti da Peterson navodi kako iz kaosa na početku vremena Božja riječ izvodi red. Snaga Božje riječi očitovala se u stvaranju. Promišljajući o govoru, zanimljivo je opaziti kako nije bitno što govorimo, nego što smo također propustili reći negdje ili nekome te isto tako reći pravovremeno ono što nam se čini bitnim. Kako bi čitatelju jasnije dočarao misli, autor se vraća i pojedinim bajkama i pričama koje imaju duboku simboliku u razumijevanju izrečenoga. Privodeći kraju ovo poglavlje Peterson inzistira: »Morate otvoreno govoriti i riječima izvlačiti iz kaosa svijet u kojemu možete živjeti.« (296)

11. Ne ometajte djecu dok se skejtaju

Za razliku od prvih 10 naslova zadnja dva pomalo su zagonetna. Za uronjenost u igru, ali i u rad, potrebno je osigurati određeni stupanj neizvjesnosti, opasnosti, izazova jer ako toga nema, tada djeca nisu zainteresirana, ali isto tako ni odrasli. Čovjeka prati njegova sjena u životu i onda daje određenu dinamiku njegovu življenju. Kroz knjigu autor provlači mnoštvo očitih informacija kojima inače ne pridajemo važnost te se tako navodi da je nemoguće zaštititi čovjeka od zla, ali ga je moguće osposobiti da se nauči nositi sa suočavanjem sa zlom. U ovom poglavlju Peterson

se pozabavio specifičnostima dječaka i djevojčica, odnosno muškaraca i žena. Tako npr. piše: »Svoju djecu ne učimo da je zemlja ravna. Ne bismo ih trebali učiniti ni neosnovane, ideološki utemeljene teorije o naravi muškaraca i žena – ili o naravi hijerarhije.. Ako su zdrave i normalne, žene ne žele dječake. Žele muškarce. Žele nekoga s kime bi se natejale, nekoga s kime se mogu uhvatiti u koštac.« (328) Također u ovom naslovu istaknuta je pozitivna uloga agresivnosti u životu koja odlučnosti daje prosocijalno lice.

12. Pomilujte mačku kada je sretnete na ulici

Voljeti znači prihvatiti i ograničenja koja život donosi. U ovom, zadnjem poglavlju autor je jedan veći dio posvetio poteškoći s kojom se zajedno s ostalim članovima obitelji nosi, a to je bolest jednoga njihova člana. Poglavlje ima notu osobnoga Petersonova svjedočanstva. Iz vlastitoga iskustva autor izvlači i korisne zaključke: »Svakoga dana odvojite vrijeme za razgovor i promišljajne o bolesti (ili krizi o kojoj je riječ) i o tome kako biste se s time trebali nositi. Izvan toga vremena ne razgovarajte niti razmišljajte o tome. Ako ne postavite tu granicu postat ćete iscrpljeni i sve će se strmoglaviti u bezdan. To ne pomaže. Čuvajte svoju snagu.« (363) Prvo poglavlje započinje promišljanjima o jastozima, a zadnje, dvanaesto završava s mačkama.

Završetak knjige također ima osobnu notu, obogaćen je s više biblijskih citata te završava pitanjem koje čitatelja

poziva na aktivno oslušivanje vlastite životne stvarnosti. Među najčešće citiranim autorima u knjizi jesu Aleksandar Solženjicin, Fjodor Mihajlovič Dostojevski, Friedrich Nietzsche i ostali. Smatramo kako je autor propustio spomenuti agape, caritas, kao specifičan oblik života u kojem kršćani vide ostvarenje vlastitoga života, ali i života u zajednici, te isto tako i jasnije istaknuti što je s odnosom u životu prema onima koji su isključeni, slabi, na periferiji, *nekorisni* za društvo. U knjizi se pojavljuju pojedine riječi koje nisu uobičajene u hrvatskome jeziku kao što je *uosobiti*, *uriječiti* i dr. Svaki naslov ima svoj okvir, a to su pravila koja autor esejski obrađuje te napisanim pravilom počinje i zaključuje svako poglavlje. U djelu se može pronaći mnoštvo poticajnih rečenica koje u suglasju s drugima otvaraju nove melodije našim mogućnostima promišljanja i zaključivanja.

Josip Bošnjaković

Mirjana RADAN

Zamjensko majčinstvo.

Bioetička prosudba

– Biblioteka Donum vitae, Knjiga 9, Centar za bioetiku, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Studio Moderna, Zagreb, 2018., 172 str.

U nizu vrijednih, ali još uvijek rijetkih bioetičkih publikacija na hrvatskoj znanstvenoj knjižnoj sceni pojavila se